

**AZƏRBAYCAN MİLLİ ELMLƏR AKADEMİYASI
FƏLSƏFƏ VƏ HÜQUQ İNSTİTUTU**

Əlyazması hüququnda

SİYAMƏK ALLAHVERDİ OĞLU ŞAKER

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI VƏ İRAN İSLAM
RESPUBLİKASININ CİNAYƏT QANUNVERİCİLİYİ
ÜZRƏ OĞURLUQ CİNAYƏTİ İLƏ MÜBARİZƏ**

5611.01 – Cinayət hüququ və kriminologiya;
cəza-icra hüququ

hüquq üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim olunmuş dissertasiyanın

A V T O R E F E R A T I

BAKİ – 2016

Dissertasiya işi Bakı Dövlət Universitetinin “Cinayət hüququ və kriminologiya” kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: **Ç.F. Mustafayev**
hüquq üzrə elmlər doktoru

Rəsmi opponentlər: **S.Ə.Vəliyev**
hüquq üzrə elmlər doktoru, professor

N.K.Əliyev
hüquq üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Aparıcı təşkilat: Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyinin
Məhkəmə Ekspertizası Mərkəzi

Hüquq üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın müdafiəsi 14 aprel 2016-cı il tarixdə saat 11:00-da Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Fəlsəfə və Hüquq İnstitutu nəzdində təşkil edilmiş FD.01.103 Dissertasiya Şurasının iclasında keçiriləcəkdir.

Ünvan: AZ 1143, Bakı şəhəri, H.Cavid prospekti 115, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Fəlsəfə və Hüquq İnstitutu, 9-cu mərtəbə, konfrans zalı.

Dissertasiya işi ilə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Mərkəzi Elmi Kitabxanasında tanış olmaq mümkündür.

Avtoreferat “____” mart 2016-cı ildə göndərilmişdir.

FD.01.103 Dissertasiya Şurasının
elmi katibi, h.ü.f.d., dosent

X.Ə.Bayramzadə

İŞİN ÜMUMİ XARAKTERİSTİKASI

Tədqiqat mövzusunun aktuallığı. Azərbaycan Respublikası özünün dövlət müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra ölkədə qanunun aliliyinin təmin edilməsi istiqamətində xeyli müsbət addımlar atılmış, cinayət qanunu ilə mühafizə olunan obyektlərin cinayətkar qəsdlərdən qorunması ilə bağlı hüquq-mühafizə orqanları qarşısında yeni vəzifələr qoyulmuşdur.

Özgənin əmlakını gizli yolla talama əməlləri hər bir ölkədə mənəvi-psixoloji iqlimi "zəhərləyir", cəmiyyət üzvlərində ədalətlik hisslərinə sarsıdıcı zərbə vurur, insanlarda sabaha və gələcəyə ümitsizlik yaradır, dövlətin iqtisadi qüdrətinin artmasına mənfi təsir göstərir və cəmiyyət həyatında sosial gərginlik yaradır.

Özgənin əmlakını gizli yolla talama əməllərinin cəmiyyətə vurduğu maddi və mənəvi zərərin miqyasının azaldılması üçün ilk növbədə belə cinayətkar qəsdlərlə daha qətiyyətli mübarizənin aparılmasını zəruri edir. Müqayisəli təhlillərdə və onların əsasında aparılmış ümumiləşdirmələrdən aydın olur ki, həm Azərbaycan, həm də İran İslam Respublikasında son dövrdə bu sahədə xeyli işlər görülmüşdür.

Özgənin əmlakını gizli yolla talama əməllərinə görə cinayət məsuliyyəti müəyyən edən norma formulə edilərkən və sonrakı dövrlərdə cinayət qanunu təcrübədə tətbiq edilərkən lazımi tələblərin nəzərə alınması həmişə ön plana keçirilir. Azərbaycan Respublikasının qüvvədə olan Cinayət Məcəlləsində nəzərdə tutulan mütərəqqi və humanist, demokratik prinsiplər cinayət hüquq yaradıcılığında, habelə qanunun tətbiqi praktikasında adı çəkilən cinayətlərlə mübarizə sferasında hüquq-mühafizə orqanlarının fəaliyyətinin başlıca istiqamətlərini müəyyən edir.

İran İslam Respublikasında hazırda qüvvədə olan İslam Cinayət Qanunu mülkiyyət əleyhinə olan cinayətlərlə mübarizənin səmərəli üsullarla aparılmasına yeni impuls verən qanunvericilik aktıdır.

İstər Azərbaycan, istərsə də İran İslam Respublikasının cinayət qanunvericiliyində özgənin əmlakını gizli yolla talama əməllərinə görə məsuliyyət müəyyən edən normalarda zəruri tələblərin nəzərə alınması, optimal parametrlərin qurulmasına nail olunması, hər iki ölkənin qanunvericilik normalarında müəyyən edilmiş cəzaların, sanksiyaların qurulmasına dair elmi-nəzəri müddəalara cavab verməsi və s. bu kimi məsələlər dissertasiya mövzusunun aktuallığını təşkil edir. Mövzu ilə bağlı meydana çıxan bütün suallar özünün elmi izahını və əsaslandırıl-

masını tələb edir. Bu da öz növbəsində meydana çıxan və düşündürücü məsələlərin bir çox istiqamətlərdə elmi-nəzəri tədqiqatını zəruri edir.

Mövzunun elmi işlənilmə səviyyəsi. XX əsrin 60-90-cı illəri ərzində bütövlükdə oğurluq əməlləri ilə cinayət-hüquqi mübarizəyə həsr edilmiş xeyli tədqiqat əsərləri yazılmış, oğurluğun müxtəlif formalarının ayrı-ayrı aspektlərindən bəhs edən monoqrafiyalar meydana gəlmişdir.

Azərbaycan alimlərindən İ.P.Məmmədovun, F.Y.Səməndərovun, X.C.Ələkbərovun, İ.V.Vəliyevin, C.F.Mustafayevin, R.İ.Quliyevin, N.K.Əliyevin, İ.B.Ağayevin, Rusiyalı tədqiqatçılardan E.V.Voljenkinin, N.A.Lopaşenkonun, S.V.Maksimovun, İ.V.Şişkonun, Q.N.Xlupinin, V.K.Qlistinin, Q.N.Borzenkovun, V.A.Vladimirovun, L.D.Qauxmanın, V.T.Kalmikovun, S.M.Koçanın, V.F.Kriçenkonun, Q.A.Krigerin, V.A.Paşkovskinin, A.A.Pinayevin, J.S.Tencovun, V.S.Ustinovun və başqalarının əsərlərində mülkiyyət əleyhinə olan cinayətlərlə bağlı problemlərin həllinə dair təhlillər aparılmışdır. Bu problemin təhlili ilə məşğul olmuş iranlı alimlər arasında Sadeqinin, Daneşin, Keyniyanın, Eazigərin, Zeraətin, Nur Bəharın, Şəhid Sanininin, Şeyxe Tusinin və Məhəmməd Həsən Nəcəfinin adlarını çəkmək olar. Adları çəkilən müəlliflərin tədqiqatlarında mülkiyyət əleyhinə olan cinayətlərin, o cümlədən özgənin əmlakını gizli yolla talama əməllərinin ayrı-ayrı aspektləri ilə bağlı təhlillər aparılmışdır.

Lakin özgənin əmlakını gizli yolla talama əməlləri nə Azərbaycan, nə də İran İslam Respublikasında keçən əsrin 80-ci illərindən sonra ayrıca tədqiqat obyekti kimi öyrənilməmişdir. Ona görə də adı çəkilən mövzunun kompleks halda tədqiqatına ciddi elmi zərurət yaranmışdır.

Tədqiqatın obyekti. Dissertasiya tədqiqatının obyektini mülkiyyət münasibətlərinin cinayət-hüquqi mühafizəsi sahəsində hər iki dövlətin əldə etdiyi elmi-nəzəri və praktiki təcrübə, özgənin əmlakını gizli yolla talama cinayətləri ilə mübarizənin hüquqi əsasları, müvafiq cinayət-hüquqi normaların tətbiqi ilə bağlı yaranan ictimai münasibətlər təşkil edir.

Tədqiqatın predmeti. Tədqiqat işinin predmetini cinayət qanunvericiliyində müstəqil cinayət tərkibi kimi nəzərdə tutulmuş özgənin əmlakını gizli yolla talama əməlləri ilə mübarizənin cinayət-hüquqi əsasları, İİR-in və Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik aktları, məhkəmə orqanlarının qərarları təşkil edir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Dissertasiya tədqiqatının məqsədi özgənin əmlakını gizli yolla talama əməllərinin doktrinal izahını

verməkdən, təhlil edilən cinayətin ictimai təhlükəliliyinin normada inikas edilib-edilməməsini müəyyənləşdirməkdən, cinayət hüquq norması üzrə qurulan tərkiblərin, sanksiyaların nəzəri müddəalara uyğun olmasına aydınlıq gətirməkdən ibarətdir.

Tədqiqatın bu məqsədinə nail olmaqdan ötrü dissertasiyanın qarşısında aşağıdakı **vəzifələr** qoyulmuşdur:

1) özgənin əmlakını gizli yolla talama əməlləri ilə mübarizə sahəsində Azərbaycan və İran İslam Respublikası cinayət qanunvericiliyinin tarixi inkişaf aspektlərinin araşdırılması və müqayisələrin aparılması;

2) özgənin əmlakını gizli yolla talama əməllərinin siyasi-hüquqi təbiətinin, bu əməllərin sosial-iqtisadi və mənəvi-psixoloji sferalarda səbəb olduqları zərərli nəticələrin təhlili;

3) talamanın formalarından biri olan özgənin əmlakını gizli yolla talama (oğurluq) cinayətinin Azərbaycan və İran İslam Respublikasının cinayət qanunvericilikləri üzrə hüquqi anlayışının araşdırılması, oxşar və fərqli cəhətlərin nəzərdən keçirilməsi;

4) özgənin əmlakını gizli yolla talama əməlinin Azərbaycan və İran İslam Respublikasının qüvvədə olan cinayət qanunvericiliyi əsasında cinayət-hüquqi təhlilinin aparılması, cinayətin obyektiv və subyektiv əlamətlərinin müəyyən edilməsi;

5) hər iki ölkənin qüvvədə olan cinayət qanunvericiliyinin nəzəri müddəalarının ümumiləşdirmələri əsasında özgənin əmlakını gizli yolla talamanın tövsifedici əlamətlərinin təhlili;

6) özgənin əmlakını gizli yolla talama əməllərinin iqtisadi münasibətlərin normal inkişafına mənfi təsirinin, eləcə də onun ağır sosial-iqtisadi, hüquqi nəticələrinin cəmiyyətə zidd təzahürlərinin təhlili;

7) özgənin əmlakını gizli yolla talama əməllərinə görə hər iki ölkənin cinayət məsuliyyəti müəyyən edən hüquq normalarının təkmilləşdirilməsinə, qanun normasının təcrübədə düzgün tətbiqinə, bu əməllərin düzgün tövsifinə xidmət edən, elmi-nəzəri təhlillərdən irəli gələn təklif və tövsiyələrin verilməsi.

Tədqiqatın metodologiyası və metodikası. Dissertasiya tədqiqatının metodologiyasını cəmiyyətin inkişafına dair fəlsəfənin qanun və kateqoriyaları, idrak nəzəriyyəsinin müddəaları təşkil edir. Tədqiqatın metodoloji əsasına hüququn ümumi nəzəriyyəsinin son nailiyyətləri və prinsipləri xidmət edir.

Cinayət hüquq nəzəriyyəsi istiqamətində aparılan təhlillərdə daha çox ümumelmi və xüsusi elmi metodlara istinad olunur. Dissertasiyanın

yerinə yetirilməsi gedişində təhlil və ümumiləşdirmə, induksiya və deduksiya, tarixi yanaşma, sistemli-struktur, sistemi təhlil və s. bu kimi ümumelmi metollardan istifadə edilmişdir. Xüsusi elmi metodların tətbiqinə də xeyli yer verilmişdir. Tədqiqat işində məhkəmə təcrübəsinin təhlilindən irəli kələn empirik materialların ümumiləşdirilməsi aparılmışdır. Bunun üçün qruplaşdırma metodundan, təhlil edilən cinayətə görə məsuliyyət müəyyən edən normanın doqmatik təhlili metodundan, məntiqi, semantik, tarixi təsvir və s. üsullardan istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Dissertasiya tədqiqatının elmi yeniliyi Azərbaycan və İran İslam Respublikasının qüvvədə olan cinayət qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş mülkiyyət əleyhinə olan cinayətlərdən biri kimi özgənin əmlakını gizli yolla talama əməlinin ilk dəfə monoqrafik səviyyədə və kompleks şəkildə tədqiq edilməsindən ibarətdir.

Müdafiəyə çıxarılan əsas müddəalar:

1) Azərbaycan və İran İslam Respublikasında özgənin əmlakını gizli yolla talama əməlləri ilə cinayət-hüquqi mübarizə təcrübəsi tarixi-xronoloji ardıcılıqla təhlil edilir və hər iki ölkənin qanunvericiliyinin bu istiqamətdə müxtəlif inkişaf mərhələləri nəzərdən keçirilir. Müəyyən edilir ki, təhlil edilən əməllərin cinayət-hüquqi təbiətində hər hansı ciddi dəyişikliklər baş verməmiş, lakin onunla mübarizənin üsul və vasitələri daim təkmilləşdirilmişdir;

2) mülkiyyət əleyhinə olan cinayətlərin müstəqil forması kimi özgənin əmlakını gizli yolla talama əməlinin anlayışının müəyyən edilməsinə hüquqi yanaşma hər iki ölkənin qanunvericiliyində fərqli cəhətlərə malik olması ilə diqqəti cəlb edir. Azərbaycan Respublikasının cinayət qanunvericiliyi ilə müqayisədə İran İslam Respublikasının İslam Cinayət Qanununda təhlil edilən cinayətin anlayışı nisbətən genişdir. Bu genişlik adı çəkilən əməlin kriminoloji xarakteristikasını və kriminalistik xüsusiyyətlərini daha ətraflı təhlil etməyə imkan yaradır;

3) Azərbaycan Respublikasının cinayət qanunvericiliyində özgənin əmlakını gizli yolla talama əməllərinin tövsifedici əlamətlərinin İran İslam Respublikasının qanunvericiliyi ilə müqayisədə daha konkret şəkildə müəyyən edilməsi, bu kateqoriya əməllər ilə cinayət-hüquqi mübarizəni daha səmərəli və keyfiyyətli edir;

4) hər iki ölkənin cinayət qanunvericiliyinin müqayisəli öyrənilməsi əsasında özgənin əmlakını gizli yolla talama əməlinin digər oxşar

cinayətlərdən fərqləndirilir;

5) hər iki ölkənin qanunvericiliyin tətbiqi praktikasında özgənin əmlakını gizli yolla talama əməllərinə görə cinayət məsuliyyətinin differensiasiyası, o cümlədən cəzanın fərdiləşdirilməsi məsələsinin elmi-nəzəri və təcrübi problemləri tədqiq olunmuşdur;

6) özgənin əmlakını gizli yolla talama əməlləri ilə cinayət-hüquqi mübarizənin gücləndirilməsi məqsədi ilə Azərbaycan və İran İslam Respublikası arasında hüquqi əlaqələrin gələcək inkişaf perspektivləri, qarşılıqlı təcrübə mübadiləsi və bununla bağlı təklif və tövsiyələrin verilməsi dairəsinin genişləndirilməsi təklif edilir.

Tədqiqatın nəzəri və praktiki əhəmiyyəti. Dissertasiyanın mühüm nəzəri əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, tədqiqat işində ilk dəfə olaraq iki dövlətin – Azərbaycan Respublikası və İran İslam Respublikasının qanunvericiliyində eyni cinayət əməlinin anlayışı ilə bağlı məsələlər müqayisəli şəkildə təhlil olunur. Tədqiqat özgənin əmlakını gizli yolla talama əməlləri ilə cinayət-hüquqi mübarizənin daha səmərəli aparılması sahəsində elmi-nəzəri biliklərin dərinləşməsinə, iki dövlətin qanunvericilik normalarının oxşar və fərqli cəhətlərinin müəyyən edilməsinə yardım edəcəkdir.

Dissertasiya tədqiqatında verilən təklif və tövsiyələr ali məktəblərin hüquq fakültələrində tədqiqat işlərinin yazılmasında faydalı ola bilər. Dissertasiya tədqiqatının nəticələrindən "Cinayət Hüququ" fənninin xüsusi hissəsinin tədrisi prosesində, habelə hər iki ölkənin qanunvericilik müddəalarının təkmilləşdirilməsində istifadə oluna bilər.

Dissertasiya tədqiqatının əsas praktiki əhəmiyyəti aşağıdakılarla müəyyən edilə bilər:

- dissertasiya işinin elmi nəticələri öz məcmusuna görə hüquq-yaratma fəaliyyətində və hüquqtətbiqetmə praktikasında özgənin əmlakını gizli yolla talama əməlləri ilə mübarizənin əməyinin təşkilinin əsasına xidmət edir;

- mülkiyyət əleyhinə olan cinayətlərin tövsifi təkcə elmi-nəzəri və idrak prosesi deyil, eyni zamanda istintaq və məhkəmə orqanlarının praktiki fəaliyyətidir. Bu baxımdan təqdim edilən dissertasiyanın müddəaları həmin sferada bir sıra problemlərin həllinə, o cümlədən özgənin əmlakını gizli yolla talama cinayətlərinin düzgün tövsifinə kömək edə bilər;

- təqdim edilən dissertasiya tədqiqatının elmi nəticələri hüquq-mühafizə orqanlarının praktiki fəaliyyətində talama əməllərinin digər

oxşar əməllərdən fərqləndirilməsində əhəmiyyətli rol oynaya bilər;

- dissertasiya tədqiqatında bir sıra məsələlərin müqayisəli (Azərbaycan və İran İslam Respublikasının cinayət qanunvericiliyi əsasında) təhlili iki ölkə arasında qarşılıqlı təcrübə mübadiləsinin genişləndirilməsinə, habelə zərurət meydana çıxdıqda birgə fəaliyyətin həyata keçirilməsinə əlverişli şərait yarada bilər, talama əməlləri ilə cinayət-hüquqi mübarizənin birgə gerçəkləşdirilməsi üçün səmərəli və faydalı ola bilər.

Tədqiqatın nəticələrinin aprobasiyası. Dissertasiya tədqiqatı Bakı Dövlət Universitetinin "Cinayət hüququ və kriminologiya" kafedrasında yerinə yetirilmişdir. Tədqiqat işinin bəzi hissələri həmçinin İran İslam Respublikasında yerinə yetirilmişdir.

Tədqiqat işinin elmi-nəzəri müddəaları kafedranın təşkil etdiyi seminarlarda bir neçə dəfə müzakirə edilmiş, tutulan iradlar və verilən tövsiyələr iddiaçı tərəfindən nəzərə alınmışdır. Dissertasiyanın əsas məzmunu tədqiqatçı tərəfindən dərc etdirilmiş məqalələrdə öz ifadəsini tapmışdır.

Dissertasiya tədqiqatının bəzi elmi-nəzəri müddəalarından cinayət hüququ fənninin xüsusi hissəsinin tədrisi prosesində, habelə elmi-tədqiqat işlərinin yerinə yetirilməsində istifadə edilmişdir.

Dissertasiyanın quruluşu. Dissertasiya işi girişdən, altı paragrafi əhatə edən üç fəsildən, nəticədən və istifadə edilmiş ədəbiyyatın siyahısından ibarətdir.

İŞİN ƏSAS MƏZMUNU

Dissertasiyanın **giriş** hissəsində tədqiqat mövzusunun aktuallığı əsaslandırılmış, onun elmi işlənmə dərəcəsi aydınlaşdırılmış, tədqiqatın obyekt və predmeti, məqsəd və vəzifələri, istifadə olunmuş normativ və empirik baza, nəzəri və metodoloji əsaslar, işin elmi yeniliyi və müdafiəyə çıxarılan əsas müddəalar barədə ətraflı izahat verilmiş, habelə dissertasiyanın strukturu və onun nəticələrinin aprobasiyasına dair məlumatlar əks etdirilmişdir.

Müasir dövrümüzdə, bütün dünyada olduğu kimi, Azərbaycan Respublikasında və İran İslam Respublikasında da özgənin əmlakını gizli yolla talama əməllərinin mülkiyyət əleyhinə edilən cinayətlər içərisində xüsusi çəkisi vardır. Buna görə də özgənin əmlakını gizli yolla talama əməlləri ilə cinayət-hüquqi mübarizə müasir dövrdə mühüm əhəmiyyət kəsb edən vacib və mürəkkəb məsələlərdən biridir.

Bu məsələnin uğurlu həlli isə cinayət hüququ elminin müvafiq bölməsinin nəzəri müddəalarının hərtərəfli təhlil edilməsi, istintaq və məhkəmə təcrübəsində qarşıya çıxan və tədqiqatçılar tərəfindən həllini tapmamış problemlərin araşdırılması, bunların əsasında baxılan cinayətlər haqqında qüvvədə olan cinayət qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsi yolu ilə mümkündür. Burada tarixi yanaşma metodundan istifadə edərək özgənin əmlakını gizli yolla talama cinayətləri haqqında qanunvericiliyin inkişafı tarixinin nəzərdən keçirilməsi də əhəmiyyət kəsb edir. Müqayisəli təhlil metodundan istifadə edilməsi problemin dərinədən dərkinə və tədqiqat zamanı aşkar edilən problemlərin həlli istiqamətinin müəyyən edilməsinə kömək edir.

Dissertasiyanın birinci fəslı **“Azərbaycan Respublikasının və İran İslam Respublikasının qanunvericiliyində oğurluq cinayətləri ilə mübarizənin inkişaf tarixi”** adlandırılmış və özgənin əmlakını gizli yolla talama əməllərinə görə məsuliyyət müəyyən edən qanunvericiliyin mülkiyyət əleyhinə edilən cinayətlərlə mübarizədə Azərbaycan Respublikasının 1922-ci, 1927-ci və 1960-cı il Cinayət Məcəllələrində, habelə bu Məcəllələrarası dövrlərdə qəbul edilmiş fərman və qərarlarda öz hüquqi təsbitini tapan sanksiyaların ümumənəzəri və praktiki tədqiqinə həsr olunmuşdur. Daha dəqiq desək, qeyd edilən fəsildə Azərbaycanda sovet hakimiyyəti qurulduğu vaxtda qüvvəyə minən normativ aktlardan tutmuş 1999-cu il Cinayət Məcəlləsi qəbul edilən dövrədək özgənin əmlakını gizli yolla talama əməllərinə görə məsuliyyət müəyyən edən qanunvericiliyin mülkiyyət əleyhinə törədilən cinayətlərin qarşısının alınması üçün qəbul edilən bütün növ hüquqi aktların nə kimi əhəmiyyətə malik olması, özündə nəyi ehtiva etməsi, həmin aktların yerinə yetirdiyi funksiyalar, habelə hansı neqativ nəticələr yaratmasından bəhs edilir. Burada aparılan araşdırmalardan sonda belə bir nəticəyə gəlinir ki, 1922-ci, 1927-ci və 1960-cı il Cinayət Məcəllələrinin strukturu və mülkiyyət əleyhinə edilən cinayətlərlə bağlı mövqeyi hər birində özünəməxsusluğu ilə diqqəti cəlb edir. İlk Məcəllələrdə özgənin əmlakını gizli yolla talama əməllərinə görə məsuliyyət müəyyən edən qanunvericiliyin mülkiyyət əleyhinə olan cinayətlərlə əlaqədar nəzərdə tutulmuş maddələrin həm dispozisiya, həm də sanksiya hissələri pərakəndə və dağınıq şəkildə, yaxud bütövlükdə “oğurluq” termini adı altında əks etdirilsə də, bu kimi qüsurlar 1960-cı il Cinayət Məcəlləsi qəbul edilən dövrədək Məcəllələrarası dövrlərdə qəbul edilən fərman və qərarlarla aradan qaldırılmağa çalışılırdı. 1960-cı il Məcəlləsinin qəbul edilməsi ilə özgənin əmlakını gizli yolla talama

əməllərinə görə məsuliyyət müəyyən edən qanunvericiliyin mülkiyyət əleyhinə edilən cinayətlərlə mübarizədə yeni bir tarixi dövr başlasa da, burada çatışmayan cəhətlərdən biri mülkiyyətin növlərinin hüquqi mühafizəsinə qoyduğu ayrı-seçkilik ilə bağlı idi.

Özgənin əmlakını gizli yolla talama əməlləri ilə mübarizədə cinayət qanunvericiliyinin inkişaf tarixinin axıncı və daha mükəmməl mərhələsi 1999-cu ildə Azərbaycan Respublikasının sonuncu CM-in qəbul edilməsi ilə bağlıdır ki, o, əvvəlki üç Məcəlləyə nisbətən daha demokratik və humanist prinsipləri əks etdirməklə, mülkiyyətin bütün növlərinin eyni dərəcədə qorunmasını müəyyən etdi.

Cinayət qanunvericiliyinin inkişafının hazırkı mərhələsi qloballaşan dünyada olduğu kimi, Azərbaycan Respublikasında da baş verən sosial iqtisadi və siyasi proseslər, köklü dəyişikliklər fondunda nəzərə çarpan irəliləyişlərlə sıx bağlıdır. Bütün bu dəyişikliklər təkcə cinayət qanunvericiliyinin deyil, bütövlükdə ölkənin hüquq sisteminin daha da təkmilləşdirilməsini zəruri və labüd edən amildir. Aparılması indi də davam edən hüquqi islahatlar, o cümlədən məhkəmə islahatları bu prosesdə ən optimal tədbirlərdən biri hesab oluna bilər.

İran İslam Respublikasında oğurluq birinci və ikinci halda hədlər bölümündə yerləşir və İslam cinayət hüququnun özəlliyini əks etdirir. Onun qaydaları birbaşa fiqh və İslamın mötəbər mənbələrindən (kitab və sünnət) götürülmüşdür. Buna görə də qeyd edilən mənbələrdən mükəmməl xəbərdar olmadan aidiyyəti maddələri izah və şərh etmək qeyri-mümkündür.

İran İslam Respublikasında qanunda təzirat oğurluqları sadə və mürəkkəb olaraq iki yerə bölünür. Oğurluq cəzasının mürəkkəbləşməsində müxtəlif meyarlara malik olan çoxlu amillər diqqət mərkəzinə alınmışdır: oğurluğun baş vermə zamanı və məkanı, oğrunun yanında olan silah kimi vasitənin tipi, oğurluq törətmək forması, oğruların sayı, oğru ilə zərərçəkmiş arasında münasibətin növü, əmlakın mülkiyyətçisi və subyekti. Digər tərəfdən, sonuncu qəbul edilən qanunun iyirmi birinci fəslı “digərinin malını oğurlamaq və talamaq” başlığı altında verilmişdir. Nəticə etibarlı ilə bu fəslin bəzi maddələri mahiyyətə oğurluq hesab edilməyən digərinin əmlakını oğurlamağa aiddir. Həqiqətdə qanunvericilik bu başlığı artırmaqla sanki müctəhidlərin əmlak əleyhinə cinayətlər təsnifatının təsiri altında olmuşdur. Onlar oğurluğa elə tərifi veriblər ki, əmlak əleyhinə olan cinayətlərin bəzisi normal halda oğurluq hesab edilsə də, onlara görə oğurluq hesab edilmir. Məsələn: cibgirlik kimi.

Dissertasiyanın ikinci fəslı **“Azərbaycan Respublikasının qüvvədə olan cinayət qanunvericiliyində özgənin əmlakını gizli olaraq talama əməllərinə görə məsuliyyət”** adlanır və dörd yarımfəslı əhatə edir. Dissertasiyanın tədqiqat predmetini başlıca olaraq talama əməlləri ilə cinayət-hüquqi mübarizənin nəzəri-təcrübi aspektləri təşkil edir və buna görə də tədqiqatın məqsədi ancaq həmin əməlləri törədən şəxslərin hərəkətlərinin və davranışının təhlili ilə məhdudlaşdırıla bilər. Bu baxımdan əsas məqsəd həm də hər hansı bir cinayət hadisəsinə yanaşmada olduğu kimi, talama əməllərini də dörd başlıca aspektdən təhlil etməkdən, yəni onun obyektini, obyektiv cəhətini, subyektini və subyektiv cəhətini nəzərdən keçirib, onunla mübarizənin ən optimal variantlarını araşdırmaqdan ibarətdir. Bu, ilk növbədə cinayət tərkibinin qısa xarakteristikasının verilməsini zəruri edir. Nəzərə almaq lazımdır ki, cinayət hüququnun mühüm institutlarından biri olan cinayət tərkibi cinayətin tövsifinin hüquqi əsasını təşkil edir.

«Talama» bir termin kimi öz anlayışına malikdir. Cinayət hüququ elmində talamanın anlayışı müəyyən edilmişdir. Lakin bu anlayışın qanunvericilik tərifi Azərbaycan Respublikasının cinayət qanunvericiliyində nəzərdə tutulmur. Talamanın anlayışı dedikdə, adətən, onun bilavasitə özünə xas olan (onun müxtəlif formalarının özünəməxsus), onu digər növ cinayətlərdən, o cümlədən oxşar ictimai təhlükəli əməllərdən fərqləndirən əlamətlərin məcmusu başa düşülür. Talamanı xarakterizə edən əlamətlər müxtəlif ola bilər. Həmin müxtəlifliklər, ilk növbədə, bu əməllərin törədilməsi üsul və formalarında təzahür edir.

«Obyekt» termini ayrıca halda götürüldükdə, insanın şüurundan asılı olmayaraq haradasa kənarda, başqa bir yerdə mövcud olan hər hansı şey, xarici aləmin maddi təzahürlərindən biridir. «Obyekt» termininin məhz bu mənada başa düşülməsinin «cinayətin obyektı» anlayışının aydınlaşdırılması üçün mühüm əhəmiyyəti vardır. Deməli, cinayətin obyektı onu digər (bir sıra hallarda oxşar) hüquq pozuntularından fərqləndirməyə imkan yaradır. Məsələn, oğurluğun üsulu onu özünə oxşar olan soyğunçuluqdan, quldurluqdan, yaxud mənimsəmə və ya israf etmədən fərqləndirməyə imkan verir. Digər xarakterik cəhət isə obyektin qanunla qorunan maddi və ya mənəvi dəyərdən, yaxud sərvət və nemətdən ibarət olmasıdır. Məsələn, özgənin əmlakını gizli yolla talamanın obyektı onu hədə-qorxu ilə tələb etmədən fərqləndirməyə kömək edir. Deməli, hər hansı ictimai təhlükəli əməl mücərrəd deyil, yalnız real gerçəklikdə mövcud olan obyektə qarşı yönəldikdə cinayətkar qəsd kimi qiymətləndirə bilər.

Müəllif o fikirlə razılaşır ki, cinayətin obyektinin düzgün müəyyən edilməsinin nəinki nəzəri, həm də mühüm təcrübi əhəmiyyəti vardır. Bu, onunla izah edilir ki, cinayətin obyektinin düzgün müəyyən edilməsi ictimai təhlükəli əməlin mahiyyətini, onun hüquqi təbiətini müəyyən etməyə, konkret ictimai təhlükəli əməli düzgün tövsif etməyə, mübahisəli məqamlarda ayrı-ayrı cinayət tərkiblərini bir-birindən fərqləndirməyə və nəticədə, ümumiyyətlə, cinayət hüquq normalarının qüvvəsinin şamil olduğu sərhədləri dəqiqləşdirməyə imkan verir¹.

Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsində cinayətin obyektı cinayət qanununun cinayətkar qəsdlərdən qoruduğu ictimai münasibətlər kimi müəyyən edilmişdir. Bu zaman ictimai münasibətlər dedikdə, hüquq və əxlaq normalarının doğurduğu birgə fəaliyyət və ünsiyyət prosesində insanlar arasında yaranan qarşılıqlı münasibətlər nəzərdə tutulur.

Azərbaycan Respublikasında mülkiyyət dövlətin ciddi mühafizəsi altındadır və bu, öz qanunvericilik təsbitini Konstitusiyada tapmışdır. Belə ki, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına əsasən Azərbaycan Respublikasında mülkiyyət toxunulmazdır və dövlət tərəfindən müdafiə olunur. Mülkiyyət dövlət mülkiyyəti, xüsusi mülkiyyət və bələdiyyə mülkiyyəti növündə ola bilər. Mülkiyyətdən insan və vətəndaş hüquqları və azadlıqları, cəmiyyətin və dövlətin mənafeələri, şəxsiyyətin ləyaqəti əleyhinə istifadə edilə bilməz.

Göstərilən konstitusiya norması mülkiyyətin üç əsas ilkin formasını – dövlət mülkiyyətini, xüsusi mülkiyyəti və bələdiyyə mülkiyyətini özündə ehtiva edir. Hüquq ədəbiyyatında qeyd edilir ki, qarışıq mülkiyyət forması mülkiyyətin bu formalarından törəmədir və onlara münasibətdə təkrar mülkiyyətdir².

Azərbaycan Respublikasının mülki qanunvericiliyi mülkiyyətin yuxarıda sadalanan bütün formalarının bərabərliyini və mülkiyyət hüququnun bütün subyektlərinin hüquqlarının və maraqlarının eyni dərəcədə mühafizə olunduğunu nəzərdə tutur. Buna görə də Azərbaycan Respublikasının yeni cinayət qanunvericiliyində keçmiş SSR İttifaqı qanunvericiliyindən fərqli olaraq, mülkiyyətin istinasız olaraq bütün formalarının bərabər cinayət-hüquqi mühafizəsi təsbit edilmişdir. Bu da

¹ Наумов А.В. Российское уголовное право. Общая часть. Курс лекций. М., БЕК, 1996, с. 58

² Ç.F. Mustafayev. Talama ilə mübarizədə cinayət-hüquqi və kriminoloji problemlər. Bakı: Azərbaycan, 1994, s.160

ilk növbədə ölkənin Konstitusiyasından irəli gəlir.

Ç.F.Mustafayevin haqlı olaraq qeyd etdiyi kimi, oğurluqların ümumi obyektinin əlahiddələşdirilməsinin zəruriliyi onunla bağlıdır ki, onlar digər, mülkiyyət əleyhinə qeyri-tamah cinayətlərinin obyektlərindən fərqlənirlər. Oğurluqlarının ümumi obyektlərinin özünəməxsusluğu ondan ibarətdir ki, əlavə əlamətinin olması ilə xarakterizə olunurlar¹.

Azərbaycan Respublikasının əvvəlki cinayət qanunvericiliyində heç bir göstəriş olmasa da, talamanın predmeti kimi özgənin daşınar əmlakı tanınırdı. Bu, ümumiyyətlə, keçmiş sovet cinayət qanunvericiliyinə xas olan cəhətlərdən biri idi. Azərbaycan Respublikasının hazırda qüvvədə olan cinayət qanunvericiliyində də talamanın predmeti qismində məhz hansı özgə əmlakın çıxış etməsi konkretləşdirilməmişdir. Bununla bağlı birbaşa qanunvericilik göstərişi olmasa da, «özgə əmlak» ifadəsinin təhlili əsasında belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, həm daşınar, həm də daşınmaz əmlak talama əməllərinin predmeti ola bilər.

Cinayət Məcəlləsinin 177-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş oğurluq, yəni özgənin əmlakını gizli yolla talama əməllərinin obyektini istehlak dəyərində malik olan istənilən maddi-əmtəə dəyəri, eləcə də maddi dəyərlərin ümumi ekvivalenti olan pul təşkil edir. Bu əşyalar talama əməllərinin predmeti qismində çıxış edirlər.

Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 177-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş cinayət tərkibinin obyektiv əlaməti isə başqa mahiyyət daşıyır. Özgə əmlakının gizli yolla talan edilməsinin obyektiv əlamətləri aşağıdakılarda ifadə olunur:

1) özgənin əmlakı gizli şəkildə götürülür, təqsirkarın və ya üçüncü şəxslərin nəfinə keçirilir;

2) özgənin əmlakını gizli yolla talama hüquqazidd əməldir;

3) özgənin əmlakını gizli yolla talama əvəzsiz edilən hərəkətdir;

4) özgənin əmlakını gizli yolla talama nəticəsində əmlakın mülkiyyətçisinə və ya qanuni sahibinə ziyan vurulur.

Göstərilən bu əlamətlər müasir cinayət hüququnda demək olar ki, hamılıqla qəbul olunmuş ümumi əlamətlərdən ibarətdir. Lakin onu da qeyd etmək lazımdır ki, özgənin əmlakını gizli yolla talamanın obyektiv əlamətləri ayrı-ayrı müəlliflər tərəfindən nisbi müxtəlif mövqelərdən də təsnif edilmişdir.

Özgənin əmlakını gizli yolla talamanın obyektiv əlamətlərinin müəl-

liflər tərəfindən verilən qruplaşdırılmasında psixoloji amillər (ətrafda baş verənləri duymamaq, hiss etməmək, yaxud onların mənasına əhəmiyyət verməmək, habelə müəyyən mənada baş verənlərə laqeydlilik göstərmək və s.) daha çox üstünlük təşkil edir. Lakin, fikrimizcə, həmin müəlliflər talamanın subyektiv meyarını, yəni əməlin gizliliyini o qədər də diqqət mərkəzində saxlamamışlar. Çünki oğurluq məhz gizli talamada, maksimum dərəcədə kənar şəxslərin bunu görə bilmədikləri şəraitdə törədilir. Əgər oğurluq hərəkətləri hamının, yaxud ancaq cinayətin törədildiyi yerdə olan şəxslərin yanında törədilsəydi (həmin şəxslər bunu duysa və ya hiss etsəydi), onu özgənin əmlakının açıq talanması – soyğunçuluq adlandırmaq olardı.

Özgənin əmlakını gizli yolla talama əməllərinin subyektiv cəhəti təqsirkarın psixi fəaliyyətinin düzgün və parlaq göstəricisidir. Talamanın subyektiv cəhəti təqsirkarın belə əməli törətmək qətiyyətini, onun öz ictimai təhlükəli hərəkətlərini dərk etmək səviyyəsini əks etdirir. Özgənin əmlakını gizli yolla talama əməllərinin subyektiv cəhəti təqsirkarın motiv və məqsədini dürüst anlamağa imkan verir.

Talama əməllərinin subyektiv cəhəti mülkiyyət əleyhinə olan cinayətlərin bu kateqoriyası ilə cinayət-hüquqi mübarizənin üsul və vasitələrinin müasir şəraitin tələbatlarına uyğun təkmilləşdirilməsinə, habelə belə əməllərin profilaktikasına yaxından kömək edir.

Özgənin əmlakını gizli yolla talama əməllərinin subyektiv cəhəti ilə bağlı aşağıdakı nəticələrə gəlmək olar:

a) özgənin əmlakını gizli yolla talama əməlinin subyektiv cəhəti mülkiyyətçisinin, yaxud onun qanuni sahibinin mülkiyyət hüququnu əldə etmək, həmin hüququ özününküləşdirmək məqsədi ilə hərəkət edən şəxsdir;

b) bu əməllərin subyektiv cəhəti cinayətkar niyyətini reallaşdırmaq üçün cinayəti xüsusi şəraitdə, yəni gizli şəkildə törədən şəxsdir;

v) talamanın subyektiv cəhəti cinayətkar niyyətini həyata keçirmək üçün əlverişli məqam gözləyən, xəlvət yer seçən və kənar şəxslərin olmadığı zaman hərəkət edən şəxsdir;

q) Cinayət Məcəlləsinin 177.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş cinayəti törədən subyektiv cəhəti tamah məqsədi güdən şəxsdir

Özgənin əmlakını gizli yolla talama əməllərinin tövsifedici əlamətləri Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 177.2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuşdur. Həmin əlamətlər özgənin əmlakını gizli yolla talama əməllərinin bəzi başqa formalarına görə məsuliyyət müəyyən edən tərkiblərdə də vardır.

¹ Ç.F..Mustafayev. Talama ilə mübarizədə cinayət-hüquqi və kriminoloji problemlər. Bakı: Azərbaycan, 1994, s. 22

Özgənin əmlakını gizli yolla talama əməllərinin tövsifedici və xüsusilə tövsifedici əlamətlərinin cinayət məsuliyyətinin diferensiasiyasında və cəzanın fərdiləşdirilməsində mühüm əhəmiyyəti vardır. Tövsifedici, eləcə də xüsusilə tövsifedici əlamətlər təhlil edilən cinayətlərlə cinayət-hüquqi mübarizənin gücləndirilməsində də mühüm rol oynayır.

Mülkiyyət əleyhinə olan cinayətlər içərisində talama əməllərinin bir-birindən fərqləndirilməsinin mühüm əhəmiyyəti vardır. Belə fərqləndirmə ilk növbədə həmin kateqoriyadan olan ictimai təhlükəli əməllərin düzgün tövsif olunmasını təmin edir.

Talama əməllərinin bir-birindən fərqləndirilməsi bir sıra amillərə görə hüquqi əhəmiyyətə malikdir.

Əvvəlcə, belə fərqləndirmə oxşar ictimai təhlükəli əməllərin düzgün cinayət-hüquqi tövsifinə imkan yaradır.

İkincisi, belə fərqləndirmə nəticəsində törədilmiş əməlin konkret obyektə dəqiq müəyyənləşdirilir.

Üçüncüsü, törədilmiş talama əməli nəticəsində konkret cinayətdən asılı olaraq vurulmuş maddi ziyanın miqdarının hansı meyarla ölçülməsi imkanı yaradır.

Dördüncüsü, belə əməllərin törədilməsi tövsifedici və ya xüsusilə tövsifedici əlamətlərin müşayiəti ilə törədildiyi zaman cinayət məsuliyyətinin diferensiasiyası daha düzgün aparılır (məsələn, əməl iştirakçılıqla törədildikdə, təqsirkarların cəzanın fərdiləşdirilməsi).

Beşincisi, talama əməllərinin fərqləndirilməsi belə cinayətlərlə mübarizənin daha optimal tədbirlərinin görülməsinə, habelə mübarizənin yeni və konkret üsul və vasitələrinin axtarış tapılmasına, profilaktiki tədbirlərin düzgün tətbiqinə əlverişli şərait yaranır.¹

Dissertasiyanın üçüncü fəslə **“İran İslam Respublikasının cinayət hüququnda özgənin əmlakını gizli yolla talama cinayətlərinə görə məsuliyyət”** adlanır və iki yarım fəsildən ibarətdir.

İranın indiki hüquq sistemi İslam fiqhinə əsaslanaraq müsəlmanın malını onun qanı qədər əhəmiyyətli hesab edir². Oğurluq etmək cinayət hesab edilir və müxtəlif maddələr əsasında onun üçün cəza nəzərdə tutulur. İranda cəza sahəsində kodifikasiya edilən ilk qanun 1925-ci

ildə “Ümumi Cəza Qanunu” adı altında qəbul edilmişdir ki, bu qanunun 222-232-ci maddələrində oğurluq cinayəti haqqında hökm verilmişdir. 1981-1982-ci illərdə “Hüddud” və “Qisas” qanunları, 1983-cü ildə isə Ümumi Cəza Qanunu qəbul edildi. Oğurluq barəsində “hədd cəzasına” şamil olan oğurluq” və “cəzaya şamil edilən oğurluq” adlı iki kateqoriya qəbul edildi. Nəhayət, 1995-ci ildə cəza qanununda bir sıra islahatlar həyata keçirildi. Oğurluq cinayəti haqqında norma bir sıra dəyişikliklərlə əvvəlki qaydada İran parlamenti tərəfindən qəbul edildi.

İran cinayət qanunvericiliyində oğurluq üçün həm hədd (əlin kəsilməsi) cəzası və həm də islam cəza qanununda nəzərdə tutulan qaydada (azadlıqdan məhrumetmə və ya şallaq) cəzaları təyin edilir. Oğurluq üçün “hədd” cəzası tətbiq edilmək üçün 16 şərt və 4 mülahizə olması lazımdır. Ona görə də oğurluq cəzası zamanı həddin təyin edilməsi bütün şərtlər olduqda mümkün olur. Buna görə də şərtlərin hamısının bir yerdə olması nadir hallarda mümkün olduğu üçün İranda oğurluq zamanı, adətən, islam cəza qanunda nəzərdə tutulan cəzalar tətbiq edilir. Amma qeyd edilən şərtlər daxilində isə “qorunan” sözüne diqqət edilməlidir. Bütün baş verən oğurluq hallarında birmənalı olaraq “əmlakın qorunması” məsələsinə diqqət yetirilməlidir.

“Oğurluq” anlayışının tərifini müəyyənləşdirərkən belə nəticəyə gəlirik ki, fiqh baxımından qaneedici bir cavab yoxdur. Hüquqi baxımdan isə aşağıdakı kimi müəyyən edilir: “Oğurluq dedikdə, malın daimi sahibini öz malından məhrum etmək məqsədi ilə digərinin daşınar əmlakını oğurlamaq başa düşülür”. İranın cəza qanununun 197-ci maddəsində oğurluğa belə bir tərif verilmişdir: Digərinin malını gizlində oğurlamaq.

Bir qrup tədqiqatçıların gəldiyi qənaətə görə bu tərif səkkizinci fəsildə (hədlər) qeyd edildiyi üçün, ümumiyyətlə, həddə şamil olan oğurluğun tərfi hesab edilməlidir. Onların bu tərfi həddə şamil olan tərif hesab etməsinin digər sübutları isə bu tərifdə gizlin olaraq iki kəlmənin qeyd edilməsidir. Çünki cəza şamil edilməsi lazım olan oğurluqlar bəzən aşkarlıqda da ola bilər. Digər qrup tədqiqatçıların fikrincə isə, bu tərfi oğurluğun hər iki növünə də şamil etmək olar.

Birinci qrupun dəlillərinə cavab olaraq deyilir: birincisi, həddə şamil olan oğurluq hissəsində verilən tərif qanunvericilik tərəfindən şəriət mənbələrinə əsasən müəyyən edilmişdir. İkincisi, şəriət mənbələrində islam cəza qanunu adlı ayrıca bir bölmə yoxdur. Üçüncüsü, hədlərin kənarında dolayı yol ilə həmin həddin tərfini verməklə yanaşı, onun həddə şamil olmayan hissəsinə də tərif verir. Çünki “oğurluğa həddin

¹ Ç.F.Mustafayev. Talama ilə mübarizədə cinayət-hüquqi və kriminoloji problemlər. Bakı: Azərbaycan, 1994, s. 33

² Əbulqaim ibn Əhməd Yəzdi, “Şəriatı-islamın tərcüməsi”, 1879 s. 18

şamil olmasının bu şərtləri vardır” dedikdə, məntiqi nəticə belədir ki, bütün şərtlər olmadıqda oğurluq həddə şamil edilmir.

Amma bununla belə, biz “hədd” cəzasının tətbiq edilməsini zəruri edən şərtlər daxilində qorunmanın mövqeyi və rolunu da qeyd etməyə çalışacağıq.

Oğurluq üçün “hədd” cəzası tətbiq edilməsi üçün zəruri olan 16 şərt və dörd mülahizəni nəzərdən keçirək.

1995-ci ildə qəbul edilən İranın Cəza Qanununun 198-ci maddəsinə əsasən, “hədd” cəzası (a) birinci dəfə ovuc və baş barmaq qalmaq şərti ilə sağ əlin dörd barmağını kəsirlər; b) ikinci dəfə oğurluq təkrar edildikdə addımın yarısı və dəstəməzdə məşh çəkilməsi üçün yer qalması şərti ilə sol ayağının bir hissəsini kəsirlər; c) üçüncü dəfə əbədi həbs, dördüncü dəfə isə edam edirlər) o zaman tətbiq edilə bilər ki, qeyd edəcəyimiz bütün şərtlər oğurluqda mövcud olmuş olsun

Terminoloji dildə “qeyri-müəyyən cəzalar sistemi” təzir adlanır. Başqa sözlə, təzir şəriətdə miqdarı müəyyən edilməyən cəza növüdür. Ona görə də bu cəzaların əsas sütunu “onların təyin edilə bilinməməsi”dir¹. Bu isə icma tərəfindən qəbul edilmişdir². Təzirin digər bir meyarı isə onun “dünəl-hədd” olmasıdır. Yəni hədd miqdarına gəlib çatmamasıdır³. Təzirin vurmaq, digər cəzalar və ya hətta edam edilməyə də aid edilməsi haqqında birmənalı fikir mövcud deyildir. Bəzilərinə görə təzir yalnız vurmaqla həyata keçirilir. Onların istinadı din alimlərinin “dünəl-hədd” ifadəsinə istinad etmələri olubdur⁴.

Hədd cəzaları müəyyən və sabit cəzalardır. Amma təzir çox vaxt qeyri-müəyyəndir. “Çox vaxt” ifadəsini ona görə işlədirik ki, çox az sayda rəvayətlərdə müəyyən təziratlar qeyd edilmişdir. Onların şərhinə də, əsasən, həddlər kitabında əks olunmuşdur. Bu cür hallarda cəza ölçüsünün təyin edilməsi məsələsi haqqında cavablar da müxtəlifdir. Əlbəttə, hədd ilə təzir arasında digər fərqlər olsa da, hətta mərhum şəhid kitabda onlar arasında 10 fərq göstərilərsə də, onların izahı məqsədimizə aid olmadığından, burada onların nəzərdən keçirilməsini məqsədəmüvafiq saymırıq.

Mülki hüquqda və cinayət hüququnda istifadə edilən “daşınan

əmlak” anlayışları arasında aşkar fərq mövcuddur. Qeyd etmək lazımdır ki, “axar sular oğurluq obyektinə ola bilərmi?” sualına cavab birmənalı deyildir. Çünki arxada olan axar suyun arxa daim bağlı olması və heç bir zaman daşına bilməz halətindən çıxma bilməməsi səbəbindən “daşına bilməz” ifadəsi ona aid edilmir¹. Amma İran Cəza Qanununun 684-cü maddəsinin bir sıra hallarında qanunvericiliyin su oğurluğu ifadəsini işlətməsinə gəldikdə isə belə nəticəyə gəlmək olur ki, arxalarda olan axar suyun özü də oğurluq obyektinə ola bilər².

İİR-də dəyişiklik edilməli olan institutlardan biri cinayət törədən şəxsin yaş həddinin dəqiq müəyyən olunmasıdır. Belə ki, Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsində cinayətin subyekt-cinayətin obyektiv tərəfini həyata keçirən şəxsdir. Başqa sözlə, ictimai-təhlükəli əməli törədən şəxsdir. Azərbaycan Respublikasının Cinayət qanununa görə cinayətin subyekt-qanunla müəyyən olunmuş yaş həddinə çatmış, fiziki, anlaqlı şəxs ola bilər. Cinayət edənədək 16 yaşı tamam olmuş şəxslər cinayət məsuliyyətinə cəlb edirlər. Bəzi cinayətlərə görə isə məsuliyyət 14 yaşdan yaranır. Şəriət hüquq sisteminin hakim olduğu Səudiyyə Ərəbistanında, o cümlədən, İran İslam Respublikasının cinayət qanunvericiliklərində qızlar bioloji yetkinlik yaşına çatdığı an hesab olunan 9 yaşdan (aybaşı baş verdiyi üçün), oğlanlar isə 15 yaşdan cinayət məsuliyyətinə cəlb edilə bilərlər. Lakin zənnimizcə, həmin məsələ olduqca ziddiyyətli və həlini tapmayan bir norma kimi cinayət qanunvericiliyində qalmaqdadır. Tədqiqat zamanı cinayət hüquq normalarının kolliziyasına rast gəlinmişdir. İİR-nın Cinayət Məcəlləsinin 1210-cu maddəsində qızlar üçün 9, oğlanlar üçün 15 yaş cinayət məsuliyyətinə cəlb etməyə imkan verən yaş həddi kimi müəyyən olunsada, faktiki olaraq 18 yaşına çatmış istənilən fiziki şəxs cinayətin subyekt kimi xarakterizə olunur. Bu baxımdan da göstərilən kolliziya aradan qaldırılmalı və bir qayda olaraq oğurluq cinayətlərinə görə istər oğlanlar üçün, istərsə də qızlar üçün 14 yaş müəyyən edilməlidir.

Beləliklə, insan hüquqlarının geniş vüsət aldığı bir dövrdə məhz beynəlxalq hüququn hamılıqla qəbul olunmuş və əməl edilməsi imperativ qaydada müəyyən edilmiş beynəlxalq norma və prinsiplərin

¹ “Dehxuda lüğətnaməsi”, Əli əkbər, Tehran, Tehran universiteti, 1994, s. 147

² Tusi, Kəsən ibn Əli, “Əlməbsutə fi fiqhil islamiyyə”, “Darul-murtəza”, Beyrut, tarixsiz, s. 69

³ Tusi, Kəsən ibn Əli, “Əlməbsutə fi fiqhil islamiyyə”, “Darul-murtəza”, Beyrut, tarixsiz, s. 439

⁴ Şeyx Hurr Amoli, “Vəsailuş-şiə”, cild 18, s. 20

¹ Gürcü A. Qisas və həddin qaydaları. Tehran: Tehran Universiteti nəşriyyatı, 1997, s. 321

² İran İslam Respublikasının Konstitusiyası. Tehran: İğban, 1980, s. 253-257 (fars dilində)

implementasiya yolu ilə milli hüquqa gətirilməsi müasir Azərbaycan hüquq sisteminin mükəmməlliyinə və hərtərəfliliyinə dəlalət edir. Bütün dünyada geniş şəkildə yayılan humanistləşdirmə, insan hüquq və azadlıqlarına hörmət və riayət edilməsi, ədalət, hər kəsin qanun və məhkəmə qarşısında bərabərliyi, təqsirsizlik prezumpsiyası kimi prinsipləri rəhbər tutaraq Azərbaycan hökuməti cinayət qanunvericiliyini də məhz bu rəhbər başlanğıclar əsasında formalaşdırmışdır.

İran İslam Respublikasına aid olan hissəsində isə “oğurluq” anlayışının tərifini müəyyənləşdirərkən belə nəticəyə gəlirik ki, fiqh baxımından bu məsələyə dair qanunvericisi bir cavab yoxdur. Hüquq baxımından, məsələn, İxtisaslaşmış cəza hüququnun “Əmlak əleyhinə cinayətlər” bölməsində oğurluq aşağıdakı kimi müəyyən edilir: “Oğurluq dedikdə, malın daimi sahibini öz malından məhrum etmək məqsədi ilə digərinin daşınar əmlakını oğurlamaq başa düşülür”. İranın Cəza Qanununun 197-ci maddəsində oğurluğa belə bir tərif verilmişdir: oğurluq – özgə əmlakını gizli yolla talamaqdır.

Hədd və Təzir. Hədd – insanın bədən üzvlərinə tətbiq edilən cəza formasıdır. Bu gün hədd cəzasının sayı ilə bağlı mübahisəli mövqelər mövcuddur. Birinci mövqeyə görə onun sayı altıdır: zinakarlıq həddi, zinaya əlavə edilən həddlər (homoseksualizm, ara düzəltmək – bir kişi ilə qadın arasında qeyri-qanuni cinsi əlaqəyə vasitəçi olan – lezbiyanlıq), qəzf hədi, şərab içənin həddi, oğurluq və muhareb həddi. Tədqiqatla gəlinən nəticəyə görə, İslam Cəza Qanununda göstərdiyi kimi, hədd cəzasının sayı 8 olmalıdır; çünki homoseksualizm, lezbiyanlıq və qəvadinin hər birinə ayrı-ayrılıqda hədd cəzası düşür. Təzir – hədd cəzası həddinə gəlib çatmayan cəza növüdür.

İran İslam Respublikasında cinayət hüququ sahəsində islahatların aparılması müəyyən müsbət nəticələr verə bilər. Müvafiq nəzəri tədqiqatlar olmadan tətbiq edilən hər hansı bir yenilik təcrübədə heç vaxt gözlənilən uğurlu nəticəni verə bilməz. Belə uğurların əldə edilməsi üçün isə ilk növbədə bütün islahatlar real təcrübə nəzərə alınmaqla konseptual xarakterli elmi tədqiqatlar əsasında həyata keçirilməlidir və yalnız fundamental elmi tədqiqatlar nəticəsində əldə edilmiş yeniliklər həmin islahatlar zamanı tətbiq edilə bilər.

Dissertasiyanın “**Nəticə**” hissəsində iş üzrə ümumiləşdirmələr aparılmaqla gəlinən əsas nəticələr xülasə edilmiş, Azərbaycan Respublikasında və İran İslam Respublikasında özgənin əmlakını gizli yolla talama əməlləri ilə bağlı qüvvədə olan cinayət qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsi istiqamətində bir sıra tövsiyə və təkliflər formalaşdırılmışdır.

Tədqiqat işinin elmi-nəzəri müddəaları müəllif tərəfindən dərc etdirilmiş aşağıdakı məqalələrdə əz əksini tapmışdır:

1. Azərbaycan Respublikasının və İran İslam Respublikasının hüquq sistemlərində oğurluq anlayışı və bəzi əlamətləri haqqında müqayisəli təhlil / AMEA-nın Fəlsəfə, Sosiologiya və Hüquq İnstitutu. Ulu öndər Heydər Əliyevin ad gününə və Azərbaycan Respublikasının dövlətçiliyinin bərpasının 20 illiyinə həsr olunmuş «Hüquq elminin və təhsilinin müasir problemləri və həlli yolları» adlı beynəlxalq konfransın materialları, Bakı, 2011, II hissə, s.351-355.

2. İran İslam Respublikasının cinayət qanunvericiliyində talamanın anlayışı və bəzi əlamətləri haqqında // Məhkəmə ekspertizası, kriminalistika və kriminologiya aktual məsələləri, Bakı, 2011, № 53/54, s.251-255.

3. İran İslam Respublikasının cinayət hüququ 651 və 652-ci maddələrinin təhlili // Journal of Qafqaz University, Bakı, 2012, № 34, s.51-59.

4. İran İslam Respublikasında oğurluq əməlinə görə “Hüddud” cəzasının tətbiqi şərtləri // AMEA-nın Fəlsəfə, Sosiologiya və Hüquq İnstitutunun Elmi əsərlər Beynəlxalq elmi-nəzəri jurnal. Bakı, 2012, № 1 (18), s.398-402.

5. Понятие хищения в правовых системах Ирана и Азербайджана (концептуальный подход) // Тольяти, Вектор Науки, серия: юридических науки. № 4 (11), 2012, стр.7-9.

6. The investigation of spiritual element of theft in Iran and Azerbaijan law // Monthly Multidisciplinary Research Journal Review of Research Journal, vol 3, Issue 2, 2013, p.1-5.

7. Проблемы хищения в правовых системах Ирана и Азербайджана как объект исследования / Международная заочная научно-практическая конференция. «Социально-гуманитарные и юридические науки: современные тренды в изменяющемся мире», Краснодар, 2012, стр. 307-310.

8. İran İslam Respublikasında oğurluq əməlinə görə “Hüddud” cəzasının tətbiqi şərtləri // Elmi əsərlər Beynəlxalq elm-nəzəri jurnal, № 1 (18), Bakı, 2012, s. 398-403.

Сиямек Аллахверди оглу Шакер

БОРЬБА С КРАЖАМИ ПО УГОЛОВНОМУ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ И ИРАНСКОЙ ИСЛАМСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

РЕЗЮМЕ

В введении диссертационной работы обосновывается ее актуальность, уточняется степень разработки темы, дается подробная информация касательно объекта и предмета, целей и задач, использованной нормативной и эмпирической баз, теоретической и методологической основ, научной новизны, основных положений исследования. Здесь же имеются сведения относительно структуры диссертации и апробации заключений, содержащихся в ней.

Первая глава диссертации называется «Развитие уголовного законодательства Азербайджанской Республики и Иранской Исламской Республики в свете борьбы с преступлениями, связанными с хищениями». Данная глава посвящена общетеоретическому и практическому анализу санкций, направленных против действий, сопряженных со скрытым хищением собственности третьих лиц и предусматривающих ответственность за их совершение, закрепленных соответствующим законодательством (Уголовный кодекс Азербайджанской Республики 1922, 1927 и 1960-х годов, а также промежуточные указы и постановления).

В Иранской Исламской Республике хищение квалифицируется как действие первой и второй степени тяжести, составляя своеобразие исламского карательного права. Его правила непосредственно почерпнуты из надежных источников фикха (Священное писание и суннат) и Ислама. По этой причине без основательного знакомства с указанными источниками нет возможности истолковывать соответствующие статьи действующего законодательства.

Вторая глава диссертации «Ответственность за кражи в действующем уголовном законодательстве Азербайджанской Республики», которая состоит из четырех параграфов. В этой главе рассматриваются преимущественно вопросы, касающиеся теоретико-практических аспектов уголовно-правовой борьбы с хищениями. Поэтому цель исследования может быть ограничена только анали-

зом действий и поведения лиц, совершивших соответствующие преступления.

Третья глава «Ответственность за кражи в уголовном праве Иранской Исламской Республики», которая подразделяется на два параграфа.

Действующая юридическая система Ирана опирается на исламскую доктрину фикх, согласно которой имущество мусульманина также ценно, как и его жизнь.

В заключительной части диссертации обобщаются основные научные итоги, выдвигается ряд рекомендаций и предложений относительно усовершенствования уголовного законодательства Азербайджанской Республики и Иранской Исламской Республики относящимися к хищениям чужого имущества.

**THE FIGHT FOR THEFT IN THE CRIMINAL LAWS
OF THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN AND THE ISLAMIC
REPUBLIC OF IRAN**

SUMMARY

In the introductory part of the dissertation the relevance of the research subject is grounded, its degree of development is specified, the object and subject, goals and objectives of the research, the used normative and empirical base, theoretical and methodological bases, the scientific innovation of the work and a detailed explanation of the main provisions of the theses are provided, as well as information on the structure and results on approbation of the dissertation are reflected.

The first chapter of the dissertation is titled as “The history of progress in the criminal legislation of the Republic of Azerbaijan and the Islamic Republic of Iran in the fight against the robbery crimes”. The chapter deals with the investigation of general theoretical and practical research of sanctions determined legally in the 1922, 1927 and 1960 years’ Criminal Codes of Azerbaijan Republic, as well as in intermediate decrees and decisions in the fight for crimes of property, which defines criminal responsibility for secret robbery of other's property considered in the legislation.

Theft in the Islamic Republic of Iran is in the first and second degree of the case and reflects the peculiarity of Islamic Criminal law. Its rules were taken directly from the fiqh and the reliable sources of Islam (the book and the Sunna). Therefore, without being perfectly aware of the relevant provisions of the above-mentioned sources, it is impossible to explain and interpret these paragraphs.

The second chapter of the dissertation is titled as “The responsibility for the actions of secret robbery of other's property under the Criminal Law of the Azerbaijan Republic in force” and covers four paragraphs. The main subject of this dissertation research is the theoretical and practical aspects of criminal-legal fight against the deeds of robbery and therefore the aim of the research may be restricted only with the analysis of actions and behavior of the perpetrators of these acts.

The third chapter of the dissertation is called “The responsibility for

the actions of secret robbery of other's property under the Criminal Law of the Islamic Republic of Iran” and covers two paragraphs. Current legal system of Iran is based on Islamic fiqh and considers the wealth of Muslim as important as his blood.

The reference signs, in particular specific reference signs of secret robbery of other's property, is very important in the differentiation of criminal responsibility and individualization of the punishment, that is, in further doubling the responsiveness, as well as sanctions. The reference signs, as well as specific reference signs play an important role in the strengthening of the criminal-legal fight in the analysed crimes.

In the conclusion of the dissertation by making generalizations the main results have been summarized, and a number of recommendations and suggestions have been formulated in the direction of improvement of the criminal legislation of the Azerbaijan Republic and the Islamic Republic of Iran in regard to acts of secret robbery of other's property.

На правах рукописи

СИЯМЕК АЛЛАХВЕРДИ оглу ШАКЕР

**БОРЬБА С КРАЖАМИ ПО УГОЛОВНОМУ
ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ
РЕСПУБЛИКИ И ИРАНСКОЙ ИСЛАМСКОЙ
РЕСПУБЛИКИ**

5611.01 – Уголовное право и криминология; уголовно-
исполнительное право

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

диссертации на соискание ученой степени
доктора философии по праву

БАКУ – 2016